

ПОВЕРНЕННЯ ДО ТЕМИ Філософські дискурси війни

RETURN TO THE TOPIC Philosophical discourses of war

<https://doi.org/10.15407/fd2024.03.155>
УДК 17:159.942

Євген МУЛЯРЧУК,

доктор філософських наук, старший науковий співробітник
відділу філософії культури, етики та естетики,
Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України,
01001, Київ, вул. Трьохсвятительська, 4
Muliarchuk@nas.gov.ua
<https://orcid.org/0000-0003-3053-0451>

МОБІЛІЗАЦІЯ І ПОКЛИКАННЯ ЛЮДИНИ ЗА ЧАСІВ ВІЙНИ (ЕСЕЙ)

Есей присвячено етичним аспектам мобілізації та можливостям її прийняття з боку людей як власного покликання. Мотивація важлива для успіху у війні. Покликання є переважно сталою складовою мотивації до того, що відповідає індивідуальним схильностям людини. Натомість мобілізація відображає динаміку суспільних викликів, а її мотиви є тимчасовими. На відміну від внутрішньої свободи особистісного вибору та реалізації покликання, спонука мобілізації відображає зовнішню необхідність для людини відповідати на виклики, що постають перед суспільством і державою. Безвідповідальність та уникання мобілізації підважують можливості виживання суспільства, громадянську повносправність і етичну гідність людини. Соціальна безвідповідальність ставить під сумнів уявлення людини про власне покликання. Хоч це не є необхідним, та позитивне сприйняття мобілізації може збігатися з розумінням людиною її власного покликання. Насамкінець автор робить наголос на тому, що етична мотивація присутня по обидва боки воєнного протистояння. Отже, сприйняття людьми викликів мобілізації та спроби їх дискредитації є елементами та проявами самої війни, на які нація має зважати.

Ключові слова: мобілізація, війна, мотивація, відповідальність, покликання людини, покликання військових.

Цитування: Мулярчук, Є. (2024). Мобілізація і покликання людини за часів війни (есеї). *Філософська думка*, 3, 155—161. <https://doi.org/10.15407/fd2024.03.155>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Для того, щоб вистояти і перемогти у війні, потрібно чинити організований опір ворогові, розуміти, хто та що має робити, до чого бути готовим. Українське суспільство демонструє здатність до самоорганізації у критичний час. Держава у межах своєї компетенції керує мобілізаційними процесами — від залучення людей до війська до консолідації матеріальних та інших ресурсів. Для успіху потрібна адекватна і чесна комунікація з боку держави, розвиток інститутів громадянського суспільства та, врешті-решт, виховання моральної свідомості людей.

Пропонуємо розглянути питання мотивації в умовах війни у річищі аналізу понять покликання і мобілізації. У цих поняттях схоплюється розуміння людиною свого місця у світі та водночас необхідності змінюватися, відповідаючи на виклики. Покликання більше стосується статички — визначення «власного місця» людини, відповідно мобілізація — динаміки суспільного життя. Поклик як спонукання покликання має метафізичні конотації — є одвічним. Мобілізація є радше викликом для людини, зовнішнім, тимчасовим спонуканням. Класик соціології М. Вебер пов'язував мотивацію покликання із професією, вказуючи, однак, що традиційно такий вибір особистістю її справи був обґрунтований релігіями, в сенсі призначення людини у світі. У покликанні йдеться про життєвий шлях людини, її вірність собі, можливо, й присвяту себе для того, щоб втримати відчуття істинності існування, не зрадити її за мінливих обставин життя. Однак, щоб реалізувати своє покликання, людині потрібно розвивати власні вміння і знання, зростати професійно, відповідати зміні суспільних вимог.

Мобілізація як поняття походить від латинського *mobilitas* — рухливість, швидкість, змінність. Рух взагалі притаманний життю і, як ми зазначили, присутній у служінні людини справі її покликання. Суттєва відмінність мобілізації та покликання полягає не у перевазі моментів статички чи динаміки, а у векторі сприйняття цих спонук. Покликання вказує на те, що є для людини її найбільш своїм способом існувати й діяти. Звісно, можливо говорити про покликання людини у різних площинах, наприклад, у разі жінки — до материнства або ж до професії. У першому чується поклик природи, в другому — свобода самореалізації. Але навіть суміщаючи свої справи, людина має пріоритети, чомусь одному присвячує принаймні частину життя. Водночас покликання неможливо вкласти в рамки життя, воно є трансценденцією для людини. Його внутрішня необхідність спрямовує у нескінченність. Покликання неможливе з примусу, ґрунтоване на свободі волі.

Мобілізація є викликом для кожної людини, але в соціальному сенсі проявлена як заклик до неї від суспільства, держави долучитися до необхідної справи захисту країни. На відміну від покликання, мобілізація виявляється незалежно від бажання і сприйнятливості окремої особистості. Коли йдеться про військову службу, навіть добровольці змінюють своє звичне життя, залишають професію, родину — усе те, що в мирний час визначало їхнє розуміння себе, — і стають під команду, готові до наказів, йти шляхом, визначеним іншими. Мотивує турбота про родові речі. Захист співвітчизників, рідної землі, держави — це поцейбічні абсолюти, тут реалізується щось спільне, звершуються подвиги. В

етичному сенсі так проявлена універсалізація цінностей — те, що суспільство особливо цінує, адже служіння іншим більшого вартє, ніж плекання людиною власних талантів та вподобань.

За часів війни індивідуальні переваги й особистий розвиток — не перше, про що доводиться замислюватися. Адже руйнується звичний світ, і для багатьох унеможливується життя, яким воно було. Перебіг подій зрушує нас із місця, необхідно діяти, налаштовуватися на нові реалії. Тож потрібно змінювати цінності й ставати мобільним, і, видається, у цьому полягає екзистенційна основа мобілізації — неможливість існувати як раніше, адже саме виживання вимагає змін. Не відповідати на виклики небезпечно, ризикувати необхідно.

Можливо, саме у скрутні часи, зовнішні за походженням виклики часто інтерналізуються у сенсі відчуття екзистенційного поклику та прийняття соціально значущого заклик. Мобілізаційна мотивація може збігатися з таким переживанням покликання. Відповісти на виклик чи на заклик як на свій внутрішній поклик — це вирушити в путь, фінал якої невідомий, розлучитися з минулим. І в цьому також загальна істина: жити — це йти вперед, у певному сенсі, прямувати до кінця. Іншого не дано. Покликання — можливість робити це вільно. С. К'єркегор відзначав: у кожної людини є час для вибору, якщо його не зробити самостійно, він здійснюється самим життям. Так виявлена життєва драма: потрібно йти за покликом, прощаючись з минулим, розлучаючись з кимось та чимось близьким — добровільно або за наказом. У кожному разі ти будеш собою, лише відповідаючи на виклики як поклики і так само сприймаючи етичний сенс суспільних закликів¹. Якщо ухилитись від мобілізації, знехтувати суспільним обов'язком, — це призводить до втрати можливості реалізувати своє покликання. Адже зникає вимір понадособистісного сенсу існування, простір для прояву внутрішнього поклику. Декому доводиться покинути країну, залишити родину або спільноту, свою справу, іншим — жити у вузьких обрїях власних інтересів.

Покликання мобілізує нас наповнювати час свідомими діями, обирати цінності, які підіймають понад базовими потребами та інтересами. Тому й можлива ідеальна ситуація збігу мотивації мобілізації та індивідуального покликання: мобілізаційний виклик може стати покликом, а військова справа — усвідомленим покликанням служити своїй країні. Так реалізується свобода волі, а покликання людини проявляється по-новому. Покликання і в мирний час — що підтверджується досвідом відомих людей — вимагає виходити «із зони комфорту»², інакше людина втрачає відчуття поклику і здатність відповісти на нього.

Утім, ближча до реальності, напевне, ситуація сприйняття мобілізації без відчуття внутрішнього поклику. Така відповідь на суспільний заклик є реаліза-

¹ Про відмінність феноменів виклику, поклику та заклик в прояві покликання людини див.: Мулярчук, Є.І. (2019). *Філософія і педагогіка покликання: монографія* (сс. 152—162). Київ: Дух і літера.

² Чимало таких прикладів містять книги К. Робінсона (Ken Robinson «The Element: How Finding Your Passion Changes Everything», 2009) або, наприклад, Дж. Поулі (Jane Pauley «Your Life Calling: Reimagining the Rest of Your Life», 2014).

цією громадянського обов'язку, що в етичному сенсі раціонально. Адже уникнення виклику мобілізації викреслює людину із суспільства, яке не може жити інакше. Звісно, є й своя рація «безбілетника» — нехай платять і воюють інші. Але цю максиму універсалізувати неможливо, отже, вона не є етичною. Так, на мобілізацію не питають згоди. Це правова вимога. Та є різниця у тому, як свідомо й осмислено ми йдемо життям. І є сенс приймати виклики й заклики зі світу нашого буття, де нічого не залишається незмінним. Пливучи за течією і непомітно для себе змінюючись, ми дозволяємо собі цього не розуміти. Проте в часи війни можливостей уникнути змін небагато — надто мало ми самі визначаємо власне становище, тож мусимо розуміти власне життя поза буденними обряями. Ці обрії, якщо не трансцендентні в релігійному сенсі, то принаймні понадіндивідуальні в соціальному вимірі.

Відповіді на необхідність мобілізації як виклик — це виявити власну свободу стосовно обставин життя. Мобілізація, прийнята як заклик, стверджує у моральному сенсі громадянську гідність людини. Зрозуміти її як поклик — це можливість перетворити зовнішні обставини на умови власного розвитку. На виклик відповідати необхідно, навіть у негативному сенсі — втечею «зі сцени», де розгортається життєва драма, тоді ця, хоч і негідна, дія має пояснення в унікальній небезпеці. Відповідь на заклик держави до мобілізації у разі, коли його вимога залишається лише необхідністю виконати обов'язок, також може не сприйматися за покликання. Однак лояльність до власної держави, законслухняність є чеснотами, які важать більше, ніж іноді показний патріотизм. Це вибір бути частиною свого суспільства, громадянином країни, яка довела власне право на існування. Соціальний заклик до мобілізації імперативний. Водночас ми вільні не дослухатися до індивідуального поклику, хоча нас може згодом непокоїти сумніння за те, що відчули, зрозуміли, але не відповіли на нього.

Отже, безпосередньо мобілізація спирається на правову вимогу військового обов'язку, узasadненого на відповідальності перед співгромадянами та підкоренні світській владі. А покликання стосується етики цінностей і моральних абсолютів, етосу переконань і заповітів. Однак ситуація війни суттєво сприяє сполученню цих соціальних та особистісних мотивів.

Війна має свою онтологію та етику. Все у світі постає через боротьбу, а в конфліктах виявляються чесноти людей. І щодо абсолютних цінностей згадаймо місце з Євангелії, де воїни запитували Івана Хрестителя, що їм належить робити. Предтеча не засуджував їх за саму військову справу і не говорив про їхнє покликання до війни. Натомість йшлося про соціальні етичні обов'язки — нікого не ображати і вдовольнятися своєю платнею. Лютер, звертаючи увагу на те, що військовим доводиться убивати людей, каже, що меч впроваджений Богом для покарання злих, захисту благочестивих та збереження миру³. Адже існує більше зло, ніж убивство ворога і власна загибель воїна. Світська влада використовує силу, щоб запобігти тотальному насильству, яке не визнає вимог

³ Лютер, М. (1994). Могут ли воины обрести Царство Небесное. В: М. Лютер, *Время молчания прошло: Избранные произведения 1520—1526 гг.* (с. 185). Харьков: Око.

справедливості. Менше зло відвертає гірші злодіяння, отже, слугує добру. До цього й покликані військові.

М. Вебер робив наголос на відповідальності держави за наслідки застосування сили. Адже благі цілі не завжди мають добрі наслідки. У політиці так майже завжди і стається. Та саме коли йдеться про реалізацію політичних рішень, абсолютні цінності та стійкість переконань слугують запобіжниками від зла, відвертають спокуси й «диявольську» підступність, що панують у світі. А покликання політика виявляється водночас у відповідальності за наслідки його дій та у здатності зупинитися, не перейти межу, коли ефективність загрожує перерости у безпринципність.

Війна як частковий випадок політики або ж як її засіб мобілізує відповідальних. Щоб сприйняти як покликання свою залученість до війни, людина має спиратися на цінності власної землі, країни, народу, свого роду. Але поклик до боротьби за їх захист неможливий без дотримання ширших етичних орієнтирів — любові до усіх людей, всієї землі. Адже в часи війни вирішується доля та справджуються істини існування не окремих осіб, але спільнот і держав, людства в цілому.

Ян Паточка пояснював, що греки під війною (*polemos*) розуміли в широкому сенсі те, що ми тепер називаємо полемікою: витворення спільного через суперечності. Добре, коли понад суперечкою стоїть Бог. Для античних греків це так і було. Війна мала свого бога. Та був Бог понад богом війни. Тому війна як стихія, в якій перемелюються життя, не виглядала для людей минулого лише безглуздя і суцільним злом. Принаймні у війні залишалося місце моралі.

Власне про мораль у війні писав М. Вебер, зазначаючи, що братерство воїнів здатне бути виміром сенсів, які вже не потребують релігійного обґрунтування: «Війна як реалізована погроза застосування насильства якраз у сучасних політичних об'єднаннях створює такий пафос і таке відчуття спільності, таку готовність віддати свої сили і таку безумовну жертвовність тих, хто воює, а окрім того (як масове явище), і прагнення полегшити страждання та любов до страждених, — що виходить за всякі межі природних зв'язків, які здатні загалом дорівнюватись релігійній етиці братерства давніх героїв. До того ж у середовищі вояків постає щось неповторне за своєю конкретною значимістю: відчуття сенсу власної смерті та її святості. Згуртованість війська напередодні бойових дій відчутна сьогодні (як це було і в часи васальної вірності) як згуртованість аж до смерті, тобто є найвищою формою єдності. Від смерті загалом, яка є спільною долею всіх людей — і не більше, долею, яка судилася кожному і не допускає пояснення, чому випала саме мені й саме зараз, яка кладе край саме там, де завдяки постійному розвитку та сублімуванню культурних благ, здається, тільки починається осмислене існування, — від такої просто неминучої смерті загибель на полі бою відрізняється насамперед тим, що тут і (як масове явище) лише тут індивід може вірити в те, що знає, “за що” він віддає життя. Розуміння того, чому і за що він гине, тут може бути настільки чітким (як і там де гинуть, виконуючи своє “покликання”), що проблема “сенсу” смерті у

найзагальнішому значенні, якого надають їй релігії спасіння, не матиме тут під собою жодного ґрунту»⁴.

Отже, покликання людини у війні може мати поцейбічний, соціальний ціннісний вимір, а відтак — перетинатися зі сприйняттям мобілізації. З погляду вічності, усі війни й часи миру є чимось минушим. Проте життя людини цінне тим, що воно скінченне і неповторне. У таких обрядах братерство військових та благородне презирство до смерті можливі по кожен бік фронту, оскільки там і там є люди. Так само й у стані ворога можливі прояви покликання військового, етична мотивація обов'язку, примусове сприйняття мобілізації та ін., адже є своя мораль «in bello».

Спинити війну можливо ззовні, не так її засуджуючи, як радше відкинувши заклик до неї, скасувавши мобілізаційний виклик. Однак ця дія має бути чинною лише водночас по обидва боки, внаслідок досягнутого поклику до миру. Поки в одній зі сторін є відчуття правди лише на боці сили, ворожнечу не припинити. Потрібна єдність в людяності, яка є «глибшою за будь-яку ефемерну симпатію і коаліцію інтересів», як писав Паточка, — єдність через потрясіння самою війною⁵. Сенс такої єдності, яка б випрацьовувалася у протистоянні України російській агресії та могла би прийняти самих мешканців Росії у світову «спільноту приголомшених, але убезпечених»⁶, наразі не проглядається. Тим часом ми покликані та маємо сприймати себе мобілізованими (як це може стосуватися кожного зокрема) до боротьби на захист власних цінностей, країни, спільноти й держави. Ця боротьба ведеться не лише у плоті, а й у свідомості. Тож мобілізація є питанням виживання, а намагання її підважити й морально засудити є проявом війни, яку українське суспільство не має дозволити собі програти.

---

⁴ Вебер, М. (1998). Напрями і шаблі релігійного заперечення світу. В: М. Вебер, *Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика* (сс. 450—451). Київ: Основи.

⁵ Паточка, Я. (2001). *Негативний платонізм; Вічність та історичність; Єретичні есе про філософію історії* (с. 250). Київ: Основи.

⁶ Там само.

Yevhen MULIARCHUK,

Doctor of Sciences in Philosophy, Senior Research Fellow
at the Department of Philosophy of Culture, Ethics and Aesthetics,
H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine,
4, Triokhsviatytska St., Kyiv, 01001
Muliarchuk@nas.gov.ua
<https://orcid.org/0000-0003-3053-0451>

MOBILIZATION AND VOCATION OF A PERSON IN A WAR TIME (ESSAY)

The essay is about ethical aspects of mobilization and possibilities of its acceptance by people as their own calling. Motivation is important for the success in war. Calling is mainly permanent part of motivation for the things that correspond to individual dispositions. Mobilization, however, reflects the dynamics of social challenges, and its motives are temporary. Contrary to the internal freedom in personal choice and realization of calling, the motive of mobilization reflects external necessity of person to respond to the challenges from society and state. Irresponsibility and escape from mobilization undermine the possibilities of society to survive as well as civil maturity and ethical dignity of a person. Social irresponsibility of a person questions her or his idea of calling. However not always necessary, but positive reception of mobilization can coincide with understanding of calling by person. In the end, the author remarks that ethical motivation is present at both sides of military confrontation. Therefore, acceptance of the challenges of mobilization by people, as well as the attempts to discredit it, are the elements and the play of war itself which the nation must pay regard to.

Keywords: *mobilization, war, motivation, responsibility, human calling, calling of military men.*